

2021 İRAN CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ: MUHAFAZAKAR DÖNÜŞÜMÜN AYAK SESLERİ

MUSTAFA CANER

SETA | ANALİZ

AĞUSTOS 2021 · SAYI 348

2021 İRAN CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ: MUHAFAZAKAR DÖNÜŞÜMÜN AYAK SESLERİ

MUSTAFA CANER

COPYRIGHT © 2021

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-7712-42-2

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM

Tel: +322 652 0486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
İRAN SİYASETİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI VE CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNİN ÖNEMİ	9
SEÇİM SÜRECİ	10
SEÇİM SÜRECİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER	13
SEÇİM SONUÇLARI VE İRAN İÇ SİYASETİNE MUHTEMEL ETKİLERİ	14
SEÇİM SONUÇLARININ İRAN DIŞ SİYASETİNE MUHTEMEL ETKİLERİ	17
SONUÇ	20

YAZAR HAKKINDA

MUSTAFA CANER

2010'da Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını 2013'te tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi'nde Ortadoğu Çalışmaları alanında başladığı doktora öğrenimine devam ediyor. 2012'den bu yana Sakarya Üniversitesi bünyesinde araştırma görevlisi olarak çalışıyor. 2014'ten beri çalışmalarına aynı üniversitenin Ortadoğu Enstitüsü (ORMER) çatısı altında devam ediyor. Çalışma alanları arasında bilhassa İran siyaseti ve sosyolojisi, Ortadoğu siyaseti ve Türkiye-Ortadoğu ülkeleri ilişkileri bulunuyor.

ÖZET

Bu analizde İran’da cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan gelişmeler incelenmekte ve ülkenin yakın siyasi geleceğinde yaşanması muhtemel gelişmeler üzerine öngöründe bulunmaktadır.

Bu analizde 18 Haziran 2021’de İran’da gerçekleştirilen cumhurbaşkanı seçimi –seçim süreci ve sonrası dahil olmak üzere– muhtelif veçheleriyle incelenmektedir. Cumhurbaşkanı seçimi anayasal sistem, seçim sistemi ile iç ve dış siyasi gelişmelere referansla analiz edilmeye çalışılmaktadır. Seçimin İran’ın iç ve dış siyaseti için taşıdığı önemle beraber seçimden sonra yaşanması beklenen gelişmeler de ele alınmaktadır. Aday profilleri, söylemleri ve mensup oldukları cenahlar, aralarındaki ilişkiler vurgulanmak suretiyle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Seçim sonuçlarının yalnızca siyasi elitler düzeyinde değil İran devletinin İran toplumu ile kurduğu ilişki bağlamında da ne ifade ettiği üzerinde titizlikle durulmaktadır. Sonuç olarak seçimin yalnızca gündelik siyaset açısından değil bir bütün olarak siyasal sistemde tetiklemesi muhtemel dönüşümler açısından ehemmiyeti ortaya konulmaktadır.

GİRİŞ

İran'ın on üçüncü dönem cumhurbaşkanı seçimi 18 Haziran 2021'de son derece düşük bir katılımı gerçeğe dönüşmüştür. Halkın hem seçim sürecinde hem de seçim günü sandığa yönelik ilgisizliğini besleyen pek çok faktör bulunuyor. Önümüzdeki dönemde İran'da devlet-toplum ilişkilerinin nasıl şekilleneceği meselesi açısından bu faktörlerin üzerinde durulması gerekmektedir. İran'daki seçim aynı zamanda ülke içerisindeki farklı siyasal gruplar ve aktörlerin önümüzdeki dönemde hangi iktidar pozisyonlarında yer alacaklarını ve ülke siyasetini ne doğrultuda şekillendireceklerini öngörebilme anlamında da önemli ipuçları sağlamaktadır.

Seçim sadece İran için değil hem bölge hem de güçlü dünya devletleri açısından kritik önemi haizdir. Zira İran'ı ve ülkenin olası dış politika eylemlerini hesaba katmadan bölgesel ya da küresel ölçekte hesaplamalar yapmak mümkün değildir. Ortadoğu'nun en azından son on yılına damgasını vuran devlet dışı silahlı aktörlerin birçoğunun İran'ın bölge siyaseti doğrultusunda aktif oldukları bilinmektedir. Aynı zamanda İran'ın nükleer programı, balistik füze teknolojileri ve son olarak petrol ve doğal gaz kaynakları onu küresel siyasetin gündeminde ihmal edilemeyecek bir yere oturtmaktadır. Bu

sebeple İran'ın dışında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede İran seçimi yakından takip edilmiştir. Sonuç İran'ın son yıllarda aldığı kritik virajları bilenler için şaşırtıcı değildir. Katı muhafazakar kimliğiyle maruf İbrahim Reisi seçimi ilk turda kazanmıştır.

Ancak Reisi'nin cumhurbaşkanlığındaki İran'ın nasıl yol alacağını tahmin etmek, seçimin sonucunu tahmin etmekten daha zordur. Tüm kariyerini yargı içerisinde geçirmiş ve bugüne kadar geldiği tüm üst düzey pozisyonları Hama-ney'e borçlu olan Reisi'nin nasıl bir yönetim sergileyeceği merak konusudur. Reisi muhafazakar bir isim olmasına rağmen İran onun bu ideolojik kimliğini göz ardı etmesini gerektirecek ertelenemez ihtiyaçlara sahiptir. Ekonominin düzeltilmesi bunlar arasında üst sıradadır. Reisi'nin katı Amerikan karşıtlığı ile nükleer antlaşmayı destekleyen görünüşte çelişkili tutumlarının uzlaştırılması hem pragmatik siyasetin hem de halkla ilişkilerin alanına girmektedir. Ancak İran söz konusu olduğu zaman en yaman çelişkiler bile anlamını yitirebilme özelliğine sahiptir. O sebeple Reisi'nin sert muhafazakar kimliği analizlerin çıkış noktası olsa da tek ağırlık merkezi olmamalıdır.

Bu analizde İran'da cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan gelişmeler incelenmekte ve İran'ın yakın siyasi geleceğinde yaşanması muhtemel gelişmeler üzerine öngöründe bulunulmaktadır. Seçim süreci hem İran siyasal sisteminin hem de ona yaslanarak vücut bulan aktüel siyasi gelişmelerin anlamlandırılabilirliği açısından önemli veriler sağlamaktadır. Bu süreçte gerçekleşen tartışmalar ve aktörlerin pozisyon alışları İran'ın içinden geçmekte olduğu siyasal dönüşümün ipuçlarını vermektedir. Seçim sonuçları ve seçimin galibi Reisi'nin profil analizi de İran'ın dış ilişkileri başta olmak üzere pek çok alanda izleyeceği siyasetin öngörülebilmesi için başvurulması gereken bir yöntemdir.

İRAN SİYASETİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI VE CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNİN ÖNEMİ

İran cumhurbaşkanı anayasal olarak dini liderlik makamından sonra gelen “en yüksek ikinci makam” olarak sayılır. İran cumhurbaşkanı dört yılda bir gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimiyle ve halkın doğrudan oyuyla basit çoğunluk esasına göre seçilir. Seçimde bir adayın yüzde 50’den fazla oy alamaması durumunda seçim ilk turda en çok oyu alan iki aday arasında yapılmak üzere ikinci tura kalır. Seçimi kazanan kişi dini lider tarafından da onaylanınca görevine başlar.

Her ne kadar cumhurbaşkanını halk seçse de cumhurbaşkanı seçiminde aday olmak isteyenlerin bahsi geçen makama uygun olup olmadığını denetleyen Muhafızlar Konseyi bulunmaktadır. Anayasa’nın 99. maddesi gereğince Muhafızlar Konseyi seçimlerde aday olmak isteyen kişileri inceleyerek adaylıklarını onaylamak ya da reddetmekle yetkilidir. On iki kişiden oluşan bu organın üyelerini belirlemede dini liderlik makamının etkisi oldukça yüksektir. Buna göre Konseyin altı üyesini dini lider doğrudan atamakta ve kalan altı üye ise yargı gücü başkanının önerdiği kişiler arasından İslami Şura Meclisi tarafından onaylanmaktadır. Muhafızlar Konseyi değerlendirmiş olduğu adayların elenme gerekçelerini kamuya açıklamamaktadır. Ancak bahsi geçen aday adayının talep etmesi halinde kendisine bildirilmektedir.

Konsey elemeleri yaparken adayların Anayasa’nın 115. maddesinde öngörülen şartları taşıyıp taşımadıklarına bakmaktadır. İranlı ve İran vatandaşı olmak, Şii olmak gibi nesnel şartların yanı sıra yönetsel kapasiteye sahip olmak, İslam Cumhuriyeti sistemine bağlı olmak, iyi bir din-

dar olmak ve güvenilir biri olmak gibi subjektif kriterler de bahsi geçen maddede zikredilmektedir. Zaten Konseyin yapmış olduğu değerlendirme pratiklerine yöneltilen en temel eleştiri de bunun üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konsey, üyelerinin siyasi tercihleri doğrultusunda karar verdiği iddiasıyla eleştirilmektedir. 2021 seçimi için Muhafızlar Konseyi ek kriterler açıklamıştır. Buna göre cumhurbaşkanı seçimi için 40-75 yaş arasında, en azından yüksek lisans seviyesinde tahsil görmüş, idari makamlarda en az dört yıl tecrübe sahibi ve temiz bir sabıka kaydına sahip kişiler aday olabilecektir.¹ Konseyin bu yeni kriterleri aday havuzunu oldukça daraltacak kriterler olmasının yanı sıra Mustafa Taçzade gibi reform hareketinin ünlü isimlerine de cumhurbaşkanlığı yolunu kapatmıştır. Zira Taçzade 2009 protestolarından dolayı hapis yattığı için Konseyin “temiz bir sabıkaya sahip olma” şartını taşımamaktadır.

İran cumhurbaşkanı anayasal olarak dini liderlik makamından sonra gelen en yüksek ikinci makam olarak sayılmaktadır.

Cumhurbaşkanı yürütme aygıtının başıdır. Kabineyi belirler ve onaylanması için Meclise sunar. Ayrıca bakanlarıyla birlikte bütçeyi yapar ve Meclise gönderir. Cumhurbaşkanı Anayasa’nın uygulanmasından sorumludur. Dini liderin belirlediği genel çerçeve içerisinde ülkeyi cumhurbaşkanı yönetir. Meclisin onayıyla birlikte yabancı devletlerle antlaşmalar imzalayabilir. Bakanların yanında çevre, turizm gibi özel alanlar için cumhurbaşkanı yardımcısı

¹ “مصوبه” شورای نگهبان درباره انتخابات ریاست جمهوری/ ابلاغ 1 “شرایط ثبت نام نامزدها”, ISNA, 5 Mayıs 2021.

ları tayin edebilir. Yabancı büyükelçilerin kabulü ve İran büyükelçilerinin atanması da cumhurbaşkanının takdirindedir.

Cumhurbaşkanı seçimi İran siyasal hayatının en temel belirleyicilerinden biri olarak sayılabilir. Her siyasi cenahtan aktör için İran siyasetinin en güçlü kurumlarından birinin kimin kontrolüne geçeceğini belirleyen seçimler özel bir siyasi çabanın konusu olmaktadır. Her ne kadar “seçimlerin hiçbir şeyi değiştirmeyeceği çünkü İran’da dini liderin tek hakim olduğu” şeklindeki görüş literatürde hatırı sayılır bir ağırlığa sahip olsa da bu görüşün gözden kaçırıldığı çok önemli ve belirleyici ayrıntılar bulunmaktadır.

Dini liderin gücünün nerede başlayıp nerede bittiği tartışması bu analizin sınırlarını aşsa da İran siyasetindeki pek çok önemli aktörün cumhurbaşkanı seçimine yönelik giriştiği faaliyetler aslında seçimlerin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Aralarında son yıllarda sistem karşıtı bir noktaya savrulan Mahmud Ahmedinejad gibi figürlerin de olduğu pek çok güçlü siyasetçi seçimlere özel bir önem atfetmektedir. Seçimler nizamın elitleri açısından kendi sistemlerinin dayandığı cumhuri ve hukuki meşruiyetin dünyaya ilan edilmesi anlamını taşıırken aktüel siyasetin iktidar pozisyonlarına uzak gruplar içinse anayasal anlamda en güçlü ikinci siyasi pozisyonun elde edilebilmesi için bir fırsat doğurmaktadır. Üstelik İran İslam Cumhuriyeti 1997 seçiminde örneği görülen sürpriz bir sonuca sahne olabildiği gibi 2009 seçimindekine benzer anayasal krizleri tetikleyebilme potansiyelini de taşımaktadır. Bu sebeple seçimleri basitçe bir siyasal mühendislik ürünü olarak görmek bu siyasal mühendisliğin sistem ve sistemin elitleri açısından taşıdığı potansiyel maliyetleri görmezden gelmek anlamına gelecektir.

SEÇİM SÜRECİ

Cumhurbaşkanı seçiminde aday olabilmek için pek çok tanınmış siyasi figür başvuruda bulunmuştur. Aslında Muhafızlar Konseyi kimlerin aday olabileceği kararını açıklayana kadar hem siyasi elitler hem de halk düzeyinde seçimlere dair heyecan ve beklenti öne çıkmıştır. Reformistler seçim için özel olarak bir araya gelmiştir. Seçimde reformistlerin izleyeceği stratejiler, destekleyeceği aday/adaylar ve bir bütün olarak seçim sürecinin koordineli biçimde yönetimini üstlenmek üzere Şubat 2021’de pek çok reformist oluşumun bir araya gelmesiyle İran Reform Cephesi oluşturulmuştur.² Eski reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin danışmanlarından Mustafa Taçzade, Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri, Hatemi’nin yardımcılarında Muhammed Rıza Arif gibi ünlü reformist isimler aday olabilmek için başvuruda bulunmuştur.

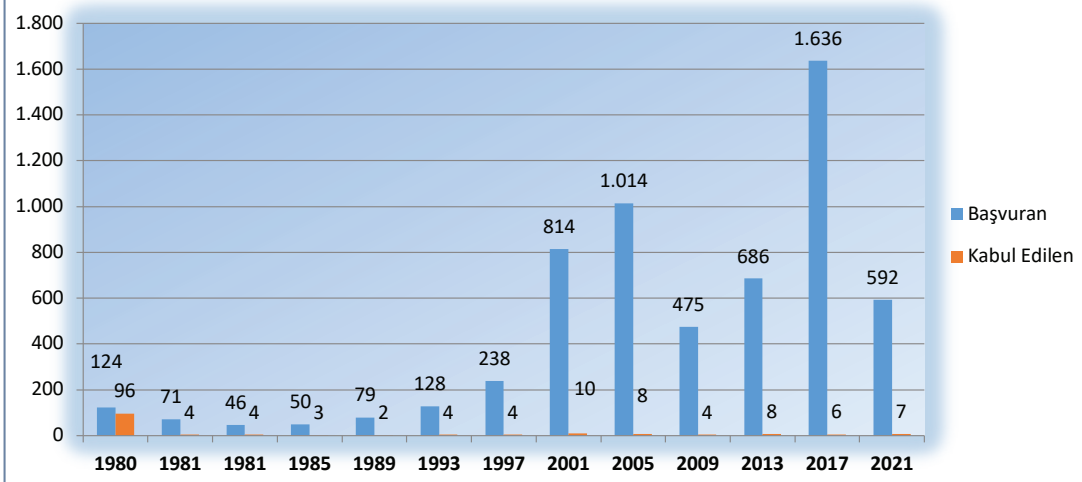
Muhafazakarlar cephesinde ise Yargı Gücü Başkanı İbrahim Reisi, eski Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, eski Devrim Muhafızları Komutanı Muhsin Rızai, eski Meclis Başkanı Ali Laricani ve eski Devrim Muhafızları Ordusu Hatem’ül Enbiya Karargahı Komutanı Said Muhammed³ gibi isimler adaylık başvurusunda bulunmuştur. İlimli muhafazakar olarak değerlendirilebilecek Ali Mutaahhari de adaylık için başvurular arasındadır.⁴ Ahmedinejad 2017 seçiminde de aday olmak istemiş ancak Muhafızlar Konseyi tarafından bu talep reddedilmiştir.

Muhafızlar Konseyi aday adaylarının profillerine dair yaptığı incelemenin sonuçlarını 25 Mayıs’ta ilan etmiştir. Buna göre başvuru yapan 592 kişi arasından sadece 7 kişinin adaylığı uy-

2 “جبهه اصلاح طلبان ایران» اعلام موجودیت کرد», *Hamshabri*, 7 Şubat 2021.

3 “My Administration will Respect JCPOA, Says Presidential Hopeful”, *Tehran Times*, 8 Mayıs 2021.

4 “Motahari, Outspoken Iran Politician, Announces Presidential Candidacy”, *Iran International*, 25 Şubat 2021.

GRAFİK 1. CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNDE ADAYLIK İÇİN BAŞVURUDA BULUNAN VE KABUL EDİLENLERİN SAYILARI (1980-2021)

Kaynak: "Presidential Elections", Iran Data Portal, <https://irandataportal.syr.edu/presidential-elections>, (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2021).

gun görülmüştür. Buna göre Yargı Gücü Başkanı İbrahim Reisi, Düzenin Yararını Teşhis Konseyi Sekreteri Muhsin Rızai, Merkez Bankası Başkanı Abdülnasır Himmeti, eski nükleer başmüzakereci Said Celili, İslami Şura Meclisi Araştırma Merkezi Başkanı Ali Rıza Zakani, milletvekili Emir Hüseyin Gazizade Haşimi ve eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhsin Mehralizade adaylıklarına izin verilen isimler olmuştur. Ahmedinejad, Laricani, Cihangiri gibi üst düzey isimlerin adaylıkları reddedilmiştir. Konseyin kararları İran'da şok etkisi oluşturmuştur. Hem reformist hem de muhafazakarlar karara itirazda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani kararın yeniden gözden geçirilmesi için dini lider Ali Hamaney'e bir dilekçe yazmıştır.⁵ Ali Laricani de neden reddedildiğine ilişkin Konseyden yazılı bir açıklama talep etmiştir.⁶ Mahmud Ahmedinejad ise seçimi boykot kararı almış ve adaylığının reddedilmesinden dolayı kendi kitlesinin de "hayal kırıklığına uğradığını"

söylemiştir.⁷ Ahmedinejad'ın hatırı sayılır bir kitleye sahip olduğu biliniyor. Bu sebeple onun boykot kararının seçime katılım oranına doğrudan etkide bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Muhafızlar Konseyinin bütün önde gelen reformist aday adaylarını reddetmesi sonucu Reform Cephesi de şaşkınlığa uğramıştır. Muhafızlar Konseyi kararının ardından reform hareketinin hiçbir parlak isminin adaylık şansı bulamaması reformistleri derinden sarsmıştır. Reform Cephesi'nin önünde iki seçenek kalmıştır: Ya mevcut adaylar içerisinde kendi pozisyonuna en yakın adayı tercih edecek ya da hiçbir aday göstermeyerek seçimleri boykot edecektir. Reform Cephesi seçimlerde hiçbir adayı desteklememe seçeneğini tercih etmiştir. Reformist kanattan bir gün sonra yayımlanan açıklamada seçimlerde hiçbir adayın desteklenmemesi kararı alındığı bildirilmiştir.⁸ Bu karar daha sonraki

5 "Rohani Urges Iran's Supreme Leader to Open Election to More Candidates", RFE/RL, 26 Mayıs 2021.

6 "Iran's Ex-Parliament Speaker Demands Explanation for Vote Disqualification", Reuters, 12 Haziran 2021.

7 "Rejected Ahmadinejad Says He Won't Vote in Iran Presidential Poll", Iran International, 27 Mayıs 2021.

8 "انتخابات ۱۴۰۱ ایران؛ جبهه اصلاحات: نامزدی برای معرفی به مردم نداریم", BBC Persian, 26 Mayıs 2021.

süreçte reformistler arasında yaşanan strateji tartışmalarına rağmen değişmemiştir.

Buna karşılık bazı reformistler münferit şekilde Abdülnasır Himmeti'yi desteklediklerini açıklamış ve seçmenlere sandığa gitme çağrısında bulunmuştur. Eski reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi bunlardan biridir. Cumhurbaşkanlığından sonra da reform hareketinin lideri olarak kabul edilen Hatemi'nin 2013 ve 2017 seçimlerinde Ruhani'yi desteklemesi reformist seçmenin Ruhani'ye oy vermesinin yolunu açmıştır. Zira Ruhani'nin kendisi reformist bir siyasetçi değildir. Hatemi bu seçimler için de Himmeti'yi desteklediğini kendine özgü tarzıyla müphem

onaylamasına şaşırmıştır. Eski Ağır Sanayi Bakanı Behzad Nebevi de sandık çağrısı yapan ünlü reformistlerdendir.¹²

Dışişleri Bakanı Cevad Zarif de halkı oy vermeye davet etmiştir. Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Zarif'in kendisinin ismi yakın bir zamana kadar siyaset koridorlarında konuşulmaya devam etmiştir. Muhtemeldir ki Zarif'in kendisinin de böyle bir planı olmuştur. Ancak seçime iki ay kala kendisine ait bir ses kaydının sızdırılması Zarif'in tüm planlarını altüst etmiştir. Bunun üzerine Hamaney'den de azar işiten Zarif siyasi ikbalini riske atmamaya ve şansını zorlamamaya karar vererek dini liderden özür dileyerek seçim defterini şimdilik kapatmıştır.¹³ Bu gelişmelere karşılık Zarif seçimleri boykot etmeyi ya da seçimler konusunda suskun kalmayı tercih etmemiştir. Seçmeni sandığa davet ederek oy kullanma ve yüksek katılım çağrısında bulunmuştur.¹⁴ Cumhurbaşkanı adayı Himmeti de seçildiği takdirde Zarif'i dışişleri bakanı olarak atayacağını söyleyerek reformist seçmeni sandığa ikna etmeye çalışmıştır.¹⁵

Ancak reformist hareket içerisinde ağırlığı olan bazı isimler boykot kararı almıştır. Örneğin tıpkı Kerrubi gibi 2011'den beri ev hapsinde bulunan Yeşil Hareket'in liderlerinden Mir Hüseyin Musevi "Kapalı kapılar arkasında gizlice mühendisliği yapılan seçimlerle aşığılanlardan yanayım" diyerek boykot çağrısı yapmıştır.¹⁶ Ünlü reformist kuruluş Mücadelecî Din Adamları Derneği (MDD) de seçimde hiçbir

İran'daki seçim sistemine ilişkin eleştiriler genel olarak seçimlerin demokratik standartlara uygun düzenlenmemesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

bir biçimde sandık çağrısı yaparak ifade etmiştir.⁹ Eski meclis başkanı ve Yeşil Hareket'in 2011'den bu yana ev hapsinde bulunan liderlerinden, reformist Mehdi Kerrubi de seçimlerde Himmeti'yi destekleme kararı almış ve oy verme çağrısında bulunmuştur.¹⁰ Uzun yıllardır yurt dışında yaşayan İranlı muhalif entelektüel Abdülkerim Suruş bile seçimlerde Himmeti'yi desteklediğini açıklamıştır.¹¹ Suruş'un fikirlerini ve yaşadıklarını bilenler reformist entelektüelin sandık çağrısı yaparak bir şekilde seçimleri ve mevcut siyasal sistemi

9 "Ex-President Khatami Urges Reformists to Participate in Iran's Presidential Vote", Iran Front Page, 13 Haziran 2021.

10 "تصویری از رأی دادن مهدی کروبی به همتی", Khabaronline, 18 Haziran 2021.

11 "عبدالکریم سروش: همتی را نصرت می کنیم", Eghdesatnews, 15 Haziran 2021.

12 "دعوت بهزاد نبوی از مردم برای شرکت در انتخابات", ISNA, 14 Haziran 2021.

13 Mustafa Caner, "Iran Siyasetini Zarif'in Ses Kaydı Üzerinden Okumak", Anadolu Ajansı, 18 Mayıs 2021.

14 "High Voter Turnout will Disappoint 'Economic Terrorists,' Zarif Says", Tehran Times, 14 Haziran 2021.

15 "Hemmati: I will Use Zarif in My Cabinet", Tehran Times, 16 Haziran 2021.

16 موسوی: در کنار کسانی می ایستم که از انتخابات های مهندسی شده "به جان آمده اند", Radio Farda, 12 Haziran 2021.

adayı desteklememe kararı almıştır.¹⁷ MDD'nin kararının ironik yanı bu kuruluşun başkanlığını Muhammed Hatemi'nin yapmış olmasıdır. Yani Hatemi şahsen Himmeti'ye destek vermiş olsa da kendi grubunu bu doğrultuda ikna edememiştir. Seçimi boykot kararı alan bir diğer ünlü isim ise eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin kızı Faize Haşimi'dir. Faize Haşimi 2000-2004 arasında reformistlerin hakim olduğu Altıncı İran Meclisinde milletvekilliği de yapmış, İran kadın hareketinin önemli yayın organlarından *Zen* mecmuasının kurucusu olan ve İran siyasetinde sözünü sakınmamasıyla bilinen bir isimdir. Seçimden önce verdiği bir röportajında oy kullanmanın hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini söyleyerek boykot kararı aldığını duyurmuştur.¹⁸ Faize Haşimi kolaylıkla reformist olarak sınıflandırılmayacak bir figür olsa da muhafazakarlardan çok reformistlere yakındır. Dolayısıyla reformist hareket ve ona yakın olanların elitleri arasında da bir bölünmenin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Buna karşılık muhafazakarların Reisi'ye olan desteklerinde tartışmaya mahal vermeyecek bir netlik söz konusu olmuştur. Muhafazakar ulemanın oluşturduğu Mücadeleci Din Adamları Birliği (MDB) seçimlerde Reisi'ye olan desteklerini beyan etmiştir.¹⁹ Kum İlim Havzası Müderrisleri Derneği de aynı şekilde cumhurbaşkanı adaylarının Reisi olduğunu açıklamıştır.²⁰ Dolayısıyla önde gelen muhafazakar gruplar arasında seçime katılım ya da aday bazında bir kafa karışıklığı bulunmamaktadır. Seçime günler kala Said Celili ve

Ali Rıza Zakani muhafazakar aday İbrahim Reisi lehine, Muhsin Mihralizade ise ılımlı aday Abdülnasır Himmeti lehine adaylıktan çekilmiştir.²¹ Böylelikle seçim yarışı dört aday arasında cereyan etmiştir. Seçimden önce yapılan tartışmalarda ve tahminlerde Reisi ve Himmeti'nin isimleri öne çıkmış ve seçimin bu ikili arasında bir mücadeleye sahne olacağı düşünülmüştür. Muhsin Rızai ve Emir Hüseyin Gazizade Haşimi ise kendilerine pek şans verilmeyen iki isim olmuştur.

TABLO 1. SEÇİME İLİŞKİN DETAYLAR

Seçmen Sayısı	59.310.307
· Erkek seçmen sayısı	29.980.038
· Kadın seçmen sayısı	29.330.269
İlk kez oy hakkı olan seçmen sayısı	1.392.148
· İlk kez oy hakkı olan erkek seçmen sayısı	706.988
· İlk kez oy hakkı olan kadın seçmen sayısı	685.160
Oy kullanma yaşı	18
Sandık sayısı	66 binin üzerinde
İran dışında oy kullanılan ülke sayısı	101
Oy verme işlemi yapılan diplomatik temsilcilik sayısı	133
Diplomatik temsilciliklerdeki sandık sayısı toplamı	234

Kaynak: İran İçişleri Bakanlığı, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/03/28/2522615>, (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2021).

SEÇİM SÜRECİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

İran'daki seçim sistemine ilişkin eleştiriler genel olarak seçimlerin demokratik standartlara uygun düzenlenmemesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muhafızlar Konseyinin adayların kim olacağı hususunda nihai karar mercii olması en güçlü eleştirilerin hedefinde yer almaktadır. Son seçimde tüm koşulların Reisi'nin zaferi için te-

17 انتخابات ۱۴۰۱: مجمع روحانیون مبارز از هیچ نامزدی حمایت نمی‌کند, BBC Persian, 1 Haziran 2021.

18 فائزه هاشمی در گفت‌وگو با سردبیر ایندپندنت فارسی: چرا در "انتخابات شرکت نمی‌کنم", Independent Persian, 21 Mayıs 2021.

19 "حمایت قطعی جامعه روحانیت مبارز از رئیسی", Asr Iran, 15 Haziran 2021.

20 "حمایت جامعه مدرسین حوزه علمیه قم از ابراهیم رئیسی", ISNA, 15 Haziran 2021.

21 "Iran Presidential Race Narrows as More Candidates Drop out Last Minute", TRT World, 16 Haziran 2021.

sis edildiği yönünde çoğu kişi hemfikir olmuş durumdadır. Böyle olunca ortada gerçekten bir seçim olup olmadığı sorgulanır hale gelmektedir. Zaten katılım oranındaki tarihi düşüklük bu sorgulamanın İran halkı tarafından da yapıldığını göstermektedir. Oy kullanma süresi defalarca uzatılmasına ve hatta gece yarısını da geçip ertesi güne taşmasına rağmen otoritelerin arzu ettiği katılım oranına ulaşamamıştır.

Halkın tepkisinin bir diğer göstergesi ise seçimde kullanılan geçersiz oy sayısındaki tarihi rekordur. Geçersiz oyların sayısının seçimin galibi Reisi'nin en yakın takipçisinin aldığı oy sayısından fazla olması İran halkının seçimlere olan tepkisinin yalnızca katılım oranlarının düşüklüğüne bakılarak anlaşılamayacağını işaret etmektedir. Sandığa gitmemek halkın sisteme olan güveninin zayıflamasını işaret ederken sandığa kadar gidip kasten geçersiz oy kullanmak ise bu güvensizliğin aktif bir protestoya dönüşüğünü göstermektedir.

Bir diğer eleştiri noktası ise İran otoritelerinin seçimlerde uluslararası gözlemci kabul etmemeleridir. Seçimlere dış müdahale korkusundan kaynaklanan bu durum aslında seçim süreçlerinin yalnızca tek bir otorite tarafından denetlenmesi ve oy verme, oy sayma ya da propaganda hususunda demokratik kaidelerin çiğnenebileceği şüphesini doğurmaktadır. Oy verme ve sayma başta olmak üzere seçim süreçlerinin şeffaflıktan yoksun olduğu yönünde bir algı oluşmaktadır.

Öte yandan seçim kampanyası için ayrılan sürenin oldukça kısıtlı olması da halkın adayların vaatleri, programları ve ülkeyi ilgilendiren temel meseleler hakkındaki genel yaklaşımlarını öğrenmesi açısından yetersiz kabul edilebilir. Muhafızlar Konseyi 25 Mayıs'ta kimlerin aday olabileceğini açıklamıştır. Seçime kadar yaklaşık yirmi günlük süre adayların seçim kampanyalarının etkili olabilmesi açısından pek de yeterli değildir. Halk tarafından fazla tanınmayan isim-

ler bu süreçte daha da dezavantajlı durumda olmuştur. Zira sosyal medya imkanlarının kısıtlı olduğu ve adayların sadece üç televizyon münazarasıyla halkın karşısına çıkabildikleri bir seçim sürecinde halkın yeni bir ismi öğrenip söylemlerini benimseyebilmesi için yirmi günden fazlasına ihtiyaç bulunmaktadır.

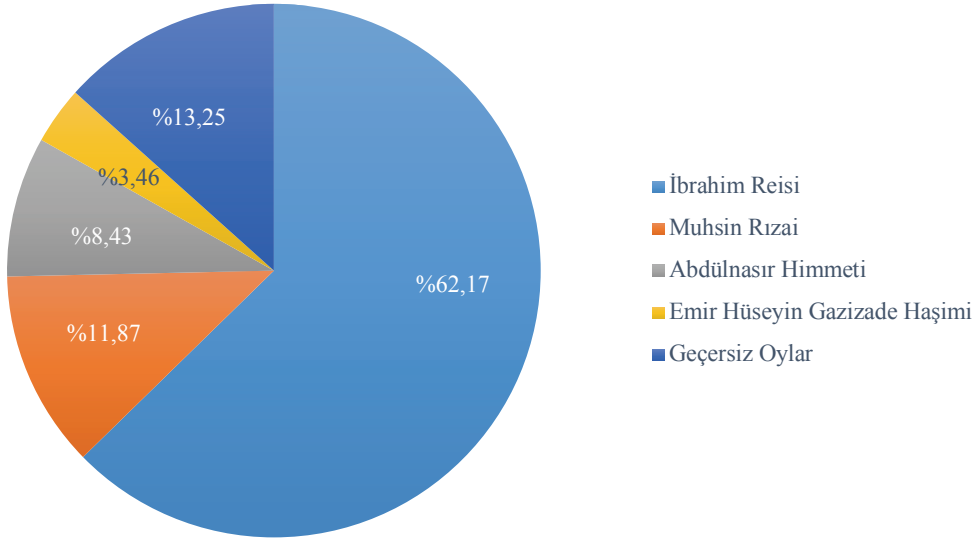
Seçim yarışının eşit koşullarda gerçekleşebilmesi için genellikle Batı demokrasilerinde adayların mevcut makamlarından istifa etmeleri geleneği bulunmaktadır. Böylelikle makamlarının verdiği gücü seçim çalışmaları için kullanmayacaklarını göstermiş olurlar. Abdülnasır Himmeti bu sebeple seçimden önce Merkez Bankası başkanlığı görevinden alınmıştır.²² Ancak Reisi yargı gücü başkanlığı koltuğunu bırakmamıştır. Reisi'nin ülkenin en önemli iktidar organlarından biri olan yargının başında seçimlere katılması tartışmalı bir durumu ortaya çıkarmış ve diğer eleştirilerin yanında seçimin eşit koşullarda gerçekleşmediğine dair başka bir eleştiriye sebep olmuştur. İran'ın yeni yargı erki başkanı seçimden ancak iki hafta sonra 1 Temmuz'da belirlenmiştir. İbrahim Reisi'nin yardımcılığını yapan Muhsin Ejei 1 Temmuz'da dini lider Ali Hamaney tarafından yargı erki başkanlığına atanmıştır.²³

SEÇİM SONUÇLARI VE İRAN İÇ SİYASETİNE MUHTEMEL ETKİLERİ

Seçimleri ilk turda ezici bir oy üstünlüğüyle Reisi kazanmıştır. Reisi'nin zaferi zaten beklenen bir sonuçtur. Ancak Himmeti'nin Rızai'den de düşük oy alması ve geçersiz oyların sayısının Rızai'nin aldığı oy sayısından yüksek olması, seçimin sürprizi ola-

22 Najmeh Bozorgmehr, "Iran's Central Bank Chief Dismissed Over Run for Presidency", *Financial Times*, 30 Mayıs 2021.

23 "İran'da Yeni Yargı Erki Başkanı Muhsin Ejei Oldu", TRT Haber, 1 Temmuz 2021.

GRAFİK 2. 18 HAZİRAN 2021 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNDE ADAYLARIN ALDIKLARI OY ORANLARI (YÜZDE)

Kaynak: Tablo 2'deki verilerden derlenmiştir.

rak kayıtlara geçmiştir. Katılım oranı ise beklenildiği gibi oldukça düşüktür. Yüzde 48,8'lik katılım İran tarihindeki en düşük cumhurbaşkanı seçimi katılım oranı olmuştur. Bu sonuçlarla birlikte İran siyasetinde muhafazakarların güç temerküzünün zirveye ulaştığını söylemek mümkündür.

TABLO 2. CUMHURBAŞKANI ADAYLARI VE ALDIKLARI OY SAYILARI

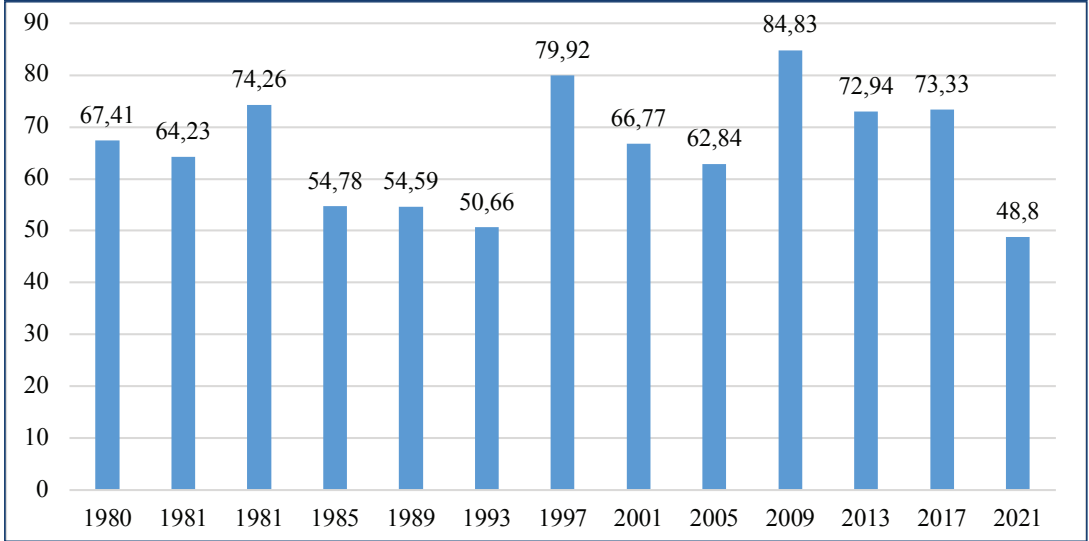
Adaylar	Oy Sayıları
İbrahim Reisi	18.021.945
Muhsin Rızai	3.440.835
Abdülnasır Himmeti	2.443.387
Emir Hüseyin Gazizade Haşimi	1.003.650
Geçersiz oylar	3.840.919 (3.740.688 + 100.231*)
Sandiğa giden seçmen sayısı	28.989.529

Kaynak: İran Seçim Kurumu, <https://www.khabaronline.ir/news/1528404>, (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2021).

* 100 bin 231 kişi sandığa gidip kayıt olmalarına rağmen oy pusulalarını sandığa atmamıştır. Sandığa atılmayan oy pusulaları da geçersiz oy sayısına dahil edilmiştir.

Seçim sonuçları İran'da hizipsel dengelerin dönüşeceğini göstermektedir. İran siyaseti –Batı demokrasileri tarzında siyasi partiler tarafından değil– kurumsal yapının gevşek ve informal ilişkilerin baskın olduğu “hizip” adı verilen siyasi gruplar tarafından şekillendirilmektedir. Bu anlamda İran'da üç farklı hizbin varlığı bilinmektedir: muhafazakarlar, ılımlılar ve reformistler. İlımlılar ya da reformistler 90'ların ortalarından itibaren (Ahmedinejad dönemi hariç) her dönemde mutlaka ya yasama ya da yürütme organında bulunarak siyaseti şekillendirmiştir. Ancak İran iç siyasetinde önümüzdeki dört yıl boyunca muhafazakar cenahın yasama, yürütme ve yargı erkleri üzerinde tam kontrol sahibi olacağı bir döneme girilmiştir. Geçen yılki parlamento seçimlerini kaybeden reformistler yasamayı muhafazakarlara teslim etmiştir. 2021 cumhurbaşkanı seçimini Reisi'nin kazanmasıyla yürütme organı da muhafazakarların eline geçmiştir. Yargı gücü zaten dini lider Hamaney'in atadığı isim tarafın-

GRAFİK 3. İRAN'DA CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİNE KATILIM ORANLARI (1980-2021, YÜZDE)

Kaynak: IRNA, <https://www.irna.ir/photo/84370260>, [Erişim tarihi: 29 Temmuz 2021].

dan yönetiliyor. Muhsin Ejei'nin Reisi'nin yerine yargının başına atanmasıyla orada da muhafazakarların hakimiyetinde bir değişiklik olmayacağı görülmüştür. Dolayısıyla reformistlere kurumsal anlamda siyaset yolu kapanmıştır.

Ancak reformistlerin iktidar pozisyonlarını kaybetmelerinden daha önemlisi halk nezdindeki itibarlarını yitirmeleridir. Zira bu durum bir sonraki seçimler için de reformistler açısından bir umut ışığı görülmediğini göstermektedir. Halkın reformistlere yönelik teveccühünü yitirdiğine dair tespitin önemli bir sağlayanı bulunmaktadır: seçime katılım oranları. Öncelikle seçime katılım oranlarındaki rekor düşüş ılımlı ya da reformistleri destekleyen seçmenin sandığa gitmediğini gösteriyor. Bir iki istisna hariç olmak üzere İran'da yapılan düşük katılımli seçimleri her zaman muhafazakarlar kazanmıştır. Bunun sebebi muhafazakar seçmenin her halükarda sandığa gitmesi ancak reformistlerin aktüel siyasi konjonktüre göre sandık kararı vermesidir. Yüzde 48,8'lik katılım oranı İran tarihindeki en düşük cumhurbaşkanı seçimi katılım oranıdır. Dolayısıyla reformist ve ılımlı seçmen sandığa gitmemiştir. Ne Hatemi'nin ne Nebevi'nin ne de

Kerrubi'nin çağrılarını karşılık görmemiştir. İran reform hareketinin liderlerinin tüm çabalarına rağmen Abdülnasır Himmeti yarışı ikinci sırada bile tamamlayamamış ve Muhsin Rızai'nin ardından üçüncü sıraya yerleşebilmiştir.

Reformist seçmenin sandığa gitmediğinin en önemli delili büyük kentler ile taşra kentleri arasında seçime katılım oranı bazındaki önemli farklılıkta kendini göstermektedir. Reformist hareketin ana toplumsal tabanını ekonomik olarak dezavantajlı ve periferide yaşayan eğitim düzeyi düşük seçmen oluşturmamaktadır. Reform hareketi ekonominin değil siyasal ve sosyal özgürlük taleplerinin yön verdiği bir oluşumdur. Ekonomi ise arzulanan siyasal özgürleşmenin bir fonksiyonu olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla reformist seçmenin kent merkezlerinde yaşayan doktor, avukat, akademisyen, gazeteci, yazar, öğrenci gibi mesleklerle ve meşguliyetlere sahip eğitilmiş ve belirli bir gelir seviyesine sahip orta sınıfa mensup kişiler olduğu söylenebilir. Taşra kentlerinde ve köylerinde yaşayan kişiler ise daha çok muhafazakar siyasetin toplumsal tabanı olarak düşünülebilir. Vilayetlere göre katılım oranları incelendi-

ğinde büyük şehirlerde katılımın düşük, taşrada ise yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin İran'ın başkenti Tahran'da vilayet bazında katılım oranı yüzde 34,38 seviyesinde kalırken Horasan Cenubi'de bu oran yüzde 74,22 seviyesindedir. Taşra vilayetlerinin çoğunda seçime katılım oranı genel katılım oranı olan yüzde 48,8'in üzerindedir. Bu tablo bize çok net bir biçimde reformist seçmenin sandığa sırtını döndüğünü göstermektedir.

TABLO 3. VİLAYETLER BAZINDA SEÇİME KATILIM ORANLARI (YÜZDE)

Vilayet	Katılım Oranı
Doğu Azerbaycan	44
Batı Azerbaycan	46,3
İsfahan	43,8
Erdebil	54,3
Elborz	42
İlam	63,2
Buşehr	58,6
Tahran	34,4
Çaharmahal ve Bahtiyari	53,2
Horasan Rezevi	55
Horasan Cenubi	74,2
Horasan Şomali	64
Huzistan	47,8
Zencan	53
Semnan	54
Sistan ve Belucistan	62
Fars	48
Kazvin	52,1
Kum	53
Kürdistan	37,1
Kirman	60
Kirmanşah	46
Kohgiluyeh ve Buyerahmed	62
Gülistan	62
Gilan	57
Loristan	48
Mazenderan	60,7
Merkezi	49
Hürmüzgan	58,1
Hemedan	45,6
Yezd	57,9

Kaynak: IRNA, <https://www.irna.ir/news/84374531>, (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2021).

İran iç siyasetinde yaşanması beklenen muhafazakar dönüşümün cumhurbaşkanı olan kişinin isim değişikliğiyle sınırlı kalmayacağı ihtimali de bulunmaktadır. Dini lider Hamaney'in ilerleyen yaşı ve yaşadığı bazı sağlık sorunları hâlinin kim olabileceği ve söz konusu değişimin yaşanacağı zamana ilişkin spekülasyonları gündeme getirmektedir. Reisi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde söz konusu değişimin yaşanması ihtimali yüksektir. Böyle bir durumda anayasal olarak Uzmanlar Meclisinin toplanarak yeni bir dini lider belirlemesi gerekmektedir. Ancak sürecin pürüzsüz işlememe ihtimali de bulunmaktadır. Bundan önce 1989'da Humeyni'nin ölümü üzerine yaşanan dini lider değişimi, başbakanlığın ve dini liderin "merci-i taklid" olma şartının kaldırılması gibi önemli anayasal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Anayasa'nın 8. bölümünün başlığı "Rehber veya Rehberlik Şurası" adını taşımaktadır. Bu bölümde dini liderin tek bir kişi olabileceği ve tek bir kişinin yeterli niteliklere sahip olmaması halinde bu görevi üç-beş kişiden oluşacak bir konseyin devralabileceği ifade edilmektedir. Hangi seçeneğin söz konusu olacağını ileriki dönemde yaşanacak siyasal mücadeleler belirleyecektir.

SEÇİM SONUÇLARININ İRAN DIŞ SİYASETİNE MUHTEMEL ETKİLERİ

Reisi seçimler öncesindeki beyanlarında İran'ın dünyayla etkileşim halinde olması gerektiğini söylemiş ve Ruhani'nin dış politika söylemlerine benzer bir ton tutturmuştur. Ancak Ruhani'den farklı olarak Reisi İran'ın dış politikasında komşuların öncelikli olduğunu söylemektedir.²⁴ Ruhani döneminde de komşularla ilişkilerin önemli

²⁴ "Racis: Neighbors Have Priority Over Other States in Foreign Economic Ties", Pars Today, 26 Mayıs 2021.

olduğu söylene de buna özel bir vurgu yapılmamış ve daha çok Atlantik dünyasıyla ilişkilere yoğunlaşmıştır. 2015'teki nükleer anlaşma sonrasında İran komşu ülkeler yerine Avrupalı şirketlerle yatırım ve ticaret ilişkilerine ağırlık vermiştir. Ruhani'nin tek dış siyaset gündeminin nükleer antlaşma olması da ona yöneltilen eleştiriler arasında olmuştur. Reisi ise cumhurbaşkanı seçildikten sonra yaptığı ilk basın toplantısında Ruhani'nin çizgisinden ayrı bir doğrultuda siyaset yapacağını sinyallerini vermiştir. Komşularla ilişkilerin İran dış politikasının önceliği olacağını yineleyen Reisi İran dış siyasetinin nükleer antlaşmaya odaklı ve onunla sınırlı olmayacağını söyleyerek aslında Ruhani'yi de eleştirmiştir.²⁵

İran'ın komşular siyasetinin ilk gündem maddesini Körfez ülkeleriyle olan normalleşme süreci oluşturmaktadır. İran ve Körfez Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde kronik sorunların varlığı ve bu sebeple uzun yıllardır ilişkilerin inişli çıkışlı seyrettiği bilinmektedir.²⁶ En son 2016'da Ayetullah Şeyh Nimr'in idamı sonrasında iki ülke ilişkileri diplomatik olarak kopmuştur. İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel rekabet içerisinde olmaları da elbette iki ülke arasındaki sorunların kaynaklarındandır. En yoğun şekilde Yemen sahasında karşı karşıya gelen aktörlerin daha düşük düzeyde Suriye, Lübnan ve Irak sahalarında da rekabeti bulunmaktadır. ABD'nin yeni başkanı Joe Biden döneminin başlamasına paralel olarak ise Tahran ve Riyad yönetimleri Bağdat'ın aracılığıyla bir normalleşme süreci işletmeye başlamıştır.²⁷ Bahsi geçen ilk basın toplantısında Reisi, Riyad yönetimi ile normalleşmeyi arzuladığını ve bunun önünde bir engelin olmadığını düşündüğünü ifade etmiş-

tir. Dolayısıyla İran'ın yeni cumhurbaşkanının ilk etapta bölgedeki ülkelerle çatışmaktan kaçınacağı ifade edilebilir.

İran'ın komşularından bahsedildiğinde akla hemen Türkiye gelmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Reisi'nin seçim zaferini ilk kutlayan dünya liderlerden biri olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

Korona sonrası dönemde bir sonraki üst düzey ikili iş birliği turuna katılmak üzere İran'a yapacağımız ziyaret memnuniyet verici olacaktır.²⁸

Erdoğan bu ifadeyle İran'a gerçekleştireceği ziyaretin de sinyallerini vermiştir. İki ülke arasında hem bölgesel meselelerde hem de ticari ilişkilerde etkileşimin yoğunluğu kaçınılmazdır. Bundan dolayı iki ülke cumhurbaşkanlarından gelen olumlu mesajların ikili ilişkilerde sorunlardan ziyade iş birliğine yoğunlaşılacak istendiği şeklinde yorumlanması mümkündür. İran'ın Türkiye dışındaki kara sınır komşuları da Reisi'nin cumhurbaşkanlığını vakit kaybetmeden tebrik etmişlerdir. Azerbaycan, Ermenistan, Pakistan, Irak,²⁹ Afganistan³⁰ ve Türkmenistan³¹ liderleri Cumhurbaşkanı Reisi'yi tebrik etmişlerdir. Reisi döneminde de İran'ın komşularıyla önemli bir problem yaşamayacağı öngörülebilir.

İran'ın en önemli ikinci dış politika gündemini ise bir süreden beri Viyana'da devam etmekte olan nükleer müzakereler oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı Reisi seçimlerden önce yaptığı açıklamalarda nükleer müzakerelere karşı olmadığını ve İran'ın lehine olduğu takdirde anlaşmaya ulaşılması ve anlaşmanın uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ar-

25 "İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Reisi: Yatırımlar Kalksa Bile Biden'la Görüşmeyeceğim", Euronews Türkçe, 21 Haziran 2021.

26 Mustafa Caner, "Bölgesel Nüfuz Mücadelesi Çerçevesinde Körfez ve İran İlişkileri", *Körfez Dış Politikası: Bağımlılık, Müdahalecilik, Tarafsızlık*, ed. İsmail Numan Telci, (Ortadoğu Yayınları, Ankara: 2021).

27 "Iran Welcomes Iraqi Mediation with Gulf States – Ambassador", Reuters, 20 Nisan 2021.

28 "Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan Reisi'ye Tebrik", IRNA, 19 Haziran 2021.

29 "Foreign Regional Leaders Congratulate Iran's President-Elect Ræisi", *Tehran Times*, 19 Haziran 2021.

30 "Afghan Leader Urges Closer Ties with Iran in Phone Call with Ræisi", Tasnim, 22 Haziran 2021.

31 "Turkmenistan President Congratulates President-Elect Ræisi", Mehr, 21 Haziran 2021.

dından gerçekleştirdiği ilk basın toplantısında da söz konusu yaklaşımı yineleyen Reisi ülkesinin dış politikasının nükleer antlaşma temel alınarak inşa edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu anlamda nükleer antlaşmaya varılsa da varılmasa da İran'ın dış politika gündemini ve dış politikada etkileşimde olduğu aktörleri çeşitlendireceği söylenebilir.

3 Ağustos'taki yemin törenine kadar şimdiki Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ve ekibi Viyana'daki müzakereleri yürütecektir. Eğer o tarihe kadar bir sonuca ulaşılmazsa Reisi döneminde de müzakerelerin süreceği söylenebilir. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır:

- Nükleer antlaşma gibi makro meselelerde cumhurbaşkanından ziyade dini lider Ali Hamey'in kararı önemlidir. Dini liderin ise müzakerelere destek verdiği bilinmektedir.
- İran ekonomisi oldukça kötü durumdadır ve nükleer yaptırımların kaldırılmasına olan ihtiyaç reformist ya da muhafazakar olsun tüm siyasi tarafların üzerinde uzlaştıkları bir noktadır.

ABD ve İsrail ile ilişkiler konusunda Reisi'nin ilk açıklamaları muhafazakar siyasi kimliğine uygun bir pozisyonu işaret etmektedir. İran'ın yeni cumhurbaşkanı yaptırımlar kaldırılrsa bile Biden ile görüşmeyeceğini söylemiştir.³² Yeni dönemde İsrail-İran ilişkilerinde de bir açılım beklenmemelidir. İran'ın İsrail siyaseti ideolojik ve pragmatik saikler tarafından belirlenmekte, bu hususta da reformist ya da muhafazakar olsun siyasiler arasında anlamlı bir yaklaşım farklılığı bulunmamaktadır.³³ Dolayısıyla yeni dönemde de ABD ve İsrail ile olan gerilimin devam edeceği beklenebilir.

Bu bağlamda Reisi'nin diplomatik kapasitesini sınırlayan çok önemli bir engelden

bahsetmek gerekmektedir. İran'ın yeni cumhurbaşkanı 1988'de İran'da gerçekleşen toplu idamlarda görev aldığından ABD'nin yaptırım listesinde bulunmaktadır.³⁴ Bu durum hem Tahran-Washington ilişkileri açısından ortada duran ciddi bir sorun hem de İran'ın diğer Batı ülkeleriyle olan ilişkilerinde de engel teşkil edebilecek bir faktördür.

İran'ın komşular siyasetinin ilk gündem maddesini Körfez ülkeleriyle olan normalleşme süreci oluşturmaktadır.

Önümüzdeki dönemde İsrail ile gerginlik bağlamında yeni gelişmelere ve bilhassa İran'ın yeni manevralarına tanık olunabilir. Donald Trump döneminde yoğunlaşan Suriye'deki İran varlıklarına yönelik İsrail saldırılarına karşı Tahran yönetimi suskun kalmayı tercih etmiş ve mütenasip bir mukabelede bulunmamıştır. Yeni dönemde Tahran yönetimi son dönemdeki İsrail ve Körfez Arap ülkeleri arasında yaşanan normalleşme sürecini dengelemek adına kendisinin Suudi Arabistan ile normalleşme sürecini kullanabilir. Yine aynı doğrultuda İran'ın askeri bölgesel faaliyetlerinin de yeni dönemde nasıl şekilleneceği meselesi önem kazanmaktadır. Bu mesele sadece Tahran-Tel Aviv ilişkileri açısından değil İran'ın bölge devletleriyle ilişkileri açısından da çok önemlidir.

Muhafazakar Cumhurbaşkanı Reisi Hamey'in ve ona bağlı olan Devrim Muhafızları Ordusunun dış siyaset vizyonunu paylaşan bir isimdir. Başta Şii milis grupları olmak üzere İran'ın Ortadoğu'da desteklediği askeri güçlerin temsil-

32 "İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Reisi: Yaptırımlar Kalksa Bile Biden'la Görüşmeyeceğim".

33 Mustafa Caner, "İran'ın Filistin-İsrail Siyasetini Anlamlandırmak", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 12, Sayı: 102, (Haziran 2021), s. 16-19.

34 "Treasury Designates Supreme Leader of Iran's Inner Circle Responsible for Advancing Regime's Domestic and Foreign Oppression", U.S. Department of the Treasury, 4 Kasım 2019, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm824>, (Erişim tarihi: 11 Temmuz 2021).

cileri Reisi'nin cumhurbaşkanlığını tebrik etmede vakit kaybetmediler. Irak'ta Haşdi Şabi çatısı altında faaliyet gösteren Nuceba Hareketi lideri Şeyh Ekrem Kaabi,³⁵ Yemen'deki Ensarullah hareketinin siyasi ofisi olan Yemen Yüksek Siyasi Konseyi Başkanı Mehdi Meşhed,³⁶ Lübnan ve Suriye'de faaliyet gösteren Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrallah³⁷ Reisi'yi tebrik eden silahlı örgüt liderleri arasındadır. Filistin'de faaliyet gösteren Hamas örgütü tarafından yayımlanan yazılı açıklamada da hem İran dini lideri Hamaney hem de seçim yarışının galibi Reisi kutlanmıştır.³⁸ Sahadaki milis grupların Reisi'nin cumhurbaşkanlığından memnun oldukları anlaşılıyor. Nükleer antlaşmaya ulaşıldığı ve İran'ın petrol ihracının önündeki yaptırım engeli kaldırıldığı zaman yaşanacak ekonomik rahatlamanın ülkenin bölgesel faaliyetlerine yansıtacağı bir gerçektir. Bu da ister istemez İran'ın daha agresif ve müdahaleci bir dış politika izlemesinin yolunu açabilir.

Her zaman olduğu gibi cumhurbaşkanı seçimi sonucunun İran'ın problemlerini çözmekten ziyade o problemleri yeni form ve düzeylerde yeniden üreteceğini söylemek gerekir.

Neticede ilk etapta Reisi'den beklenen itidalli bölgesel politika ileriki dönemlerde yerini daha şahin bir yaklaşıma bırakabilecektir. Eğer İran daha şahin bir bölge siyaseti izleyecek olursa Körfez ülkelerinin yeniden gerginlik yaşa-

ması muhtemeldir. Bu durumun Türkiye-İran ilişkilerine yansımaları ise Irak ve Suriye özelinde ortaya çıkabilir. Ancak Joe Biden yönetimi –Barack Obama döneminde olduğu gibi– nükleer antlaşmanın İran'ın bölgesel faaliyetlerinde elini rahatlatmasına izin vermeyebilir. Haziran sonunda ABD tarafından Irak-Suriye sınırında Ketaib Hizbullah ve Ketaib Seyyid Şüheda isimli iki İran destekli silahlı örgüte düzenlenen saldırı bu yargıyı destekleyici bir nitelik taşıyor. Saldırının Reisi'nin seçilmesinin hemen ardından gerçekleştirilmesi Biden'ın yeni dönemde de İran'ın rahat hareket etmesine izin vermeyeceği şeklinde yorumlanabilir.³⁹

SONUÇ

Reisi'nin cumhurbaşkanlığı ile birlikte İran'da yepyeni bir döneme girilmektedir. Her zaman olduğu gibi cumhurbaşkanı seçimi sonucunun İran'ın problemlerini çözmekten ziyade o problemleri yeni form ve düzeylerde yeniden üreteceğini söylemek gerekir. Reisi döneminde ABD ile ilişkiler Trump dönemindeki gibi krizli ilerlemeyecek olsa da hiçbir zaman varoluşsal diplomatik krizler çözüme ulaşmayacaktır. Üstelik çözüm yönünde adımların atılma olasılığı da çok düşüktür. İran'ın bölgesel faaliyetleri, balistik füze programı ve insan hakları karnesinin başta Batı devletleri olmak üzere pek çok aktörün gözünde problem olarak kalmaya devam edeceği söylenebilir. Körfez ile ilişkiler bir nebze iyileşse bile gerginlikler her zaman aktörleri köşe başında beklemeye devam edecektir. Türkiye-İran ilişkileri de uzun yıllardır devam ettiği haliyle rekabet sınırları içerisinde iş birliği olanaklarının –Reisi döneminde belki daha fazla– zorlanmasıyla sürecektir.

35 "Congratulations Pour in on Raiesi's Victory in Presidential Election", Pars Today, 19 Haziran 2021.

36 "Al-Mashat Congratulates Raisi.. Praising the Elections", Al Mayadeen, 19 Haziran 2021.

37 "Nasrallah Hails Raiesi's Victory in Iran Presidential Polls", IQNA, 20 Haziran 2021.

38 "Hamas Congratulates Iran Leader, Nation on Successful Holding of Election", IRNA, 19 Haziran 2021.

39 Ola Karakurt, "İran'da Reisi Dönemi: Dış Politika Nasıl Şekillenecek?", TRT Haber, 30 Haziran 2021.

İran'ın kendi içinde monolitik bir muhafazakar siyaset bloku oluşmaktadır. Seçimden sonraki ilk yıllarda bu blok siyasi karar almada ve bu kararları uygulamada hızlı ve etkin hareket edecek izlenimi vermektedir. Ancak muhafazakarlara kendi arasındaki hizipsel gerginliği kontrol altında tutabilmelerinin de bir ömrü bulunmaktadır. İlmli/reformistler iktidar paylaşımında kendilerine bir pay düşmediğinde başarısız politikaların sorumluluğundan münezzeh olacaklardır. Halkın tepkisi de muhafazakarlara yönelecek ve bu durumda muhafazakarlara kendi içlerinde sorgulamaya gideceklerdir.

Seçimler öncesi ve Muhafızlar Konseyi kararları sonrasında muhafazakar elitler arasında da bir hoşnutsuzluk açığa çıkmıştır. Devrim Muhafızları Ordusu, sivil muhafazakarlara ve ulema arasındaki güç mücadelesinde dengelerin nasıl döneceği önümüzdeki dönemde görülecektir. Şu an için Reisi ile birlikte ulema grubu İran siyasetindeki temel nirengi noktalarını kontrol etmeye devam etmektedir. Said Muhammed gibi genç bir askerin ve Ali Laricani gibi sivil bir muhafazakara adaylıklarına izin verilmemesi İran cumhurbaşkanlarının (birkaç istisna hariç) ulemaya mensup olma geleneğini değiştirmemiştir.

Ancak İran'da asıl fırtınanın dini lider Hamaney'in halefinin belirleneceği zaman ko-

pacağı söylenebilir. Büyük ihtimalle Reisi'nin cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelecek olan bu önemli siyasal geçiş için uzun yıllardır pek çok çevrede hazırlık yapılmaktadır. Hamaney'in kendisinin bu görev için Reisi'yi hazırladığı da uzun yıllardır konuşulmaktadır. Cumhurbaşkanlarının seçim yoluyla değişmesine benzer bir yerleşik iktidar aktarımı süreci dini liderlik makamı için söz konusu değildir. Bu anlamda ilk ve tek örnek 1989'da Humeyni'nin ölümünün ardından yaşanmış ve değişim süreci anayasa değişikliğinin diğer bir ifadeyle sistem değişikliğinin paralelinde yaşanmıştır. Bu sebeple önümüzdeki süreçte yaşanacak değişime yine yapısal bir değişimin eşlik edip etmeyeceği sorusu akılları meşgul etmektedir. Yine yapısal bir dönüşümün mü yaşanacağı yoksa Uzmanlar Meclisinin toplanarak yeni bir ismi tayin ederek geçiş sürecini olağan şartlar içerisinde mi tutacakları bilinmemektedir. Başka bir açıdan önemli olan ise söz konusu dini lider değişiminin oluşturacağı hizipler arası dengelerdeki dönüşümün ortaya çıkaracağı yeni tablodur. İran siyasetinin alanının kırk yıldır ülkeyi yöneten dar çevreyle ne kadar süre daha sınırlı kalacağı, yeni jenerasyonun dikey mobilizasyon ve siyasal taleplerinin ne kadar yönetilebilir kılınacağı cevap bekleyen sorular arasındadır.

2021 İRAN CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ: MUHAFAZAKAR DÖNÜŞÜMÜN AYAK SESLERİ

MUSTAFA CANER

SETA | ANALİZ

İran’da gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimi İranlılar tarafından olduğu kadar bölge ülkelerinin, ABD, Rusya ve Çin gibi süper güçlerin de yakından takip ettikleri bir gelişmedir. İran iç siyasetinde aktif olan tüm aktörler için yüksek önemi haiz bu olayın doğuracağı etkilerin de yine İran ile sınırlı olmayacağı bir gerçektir. Ayrıca İran siyasetindeki gelişmeler Türkiye’yi de oldukça yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda Reisi’nin cumhurbaşkanlığı döneminde iki ülke ilişkilerini nelerin beklediği de merak konusudur.

Bu analizde seçim süreci tüm boyutlarıyla incelenmekle birlikte seçim sonuçlarının tetikleyebileceği birkaç senaryo üzerinden İran’ın yakın gelecekte tecrübe edeceği gelişmeler de ele alınmaktadır. Adaylar, adaylık talepleri reddedilenler, halkın seçimlere yönelik yaklaşımı ve siyasal elitler düzeyindeki tartışmaların ele alındığı analizin İran siyasetini anlaşılır kılmak adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL